

ВОЛОДИМИР ЄВТУХ,

член-кореспондент НАН України, професор
Київського національного університету
ім. Тараса Шевченка

Етносоціологія: об'єктно-предметне поле і перспективи досліджень

Abstract

The article raises some theoretical issues of the ethnosociology as a relatively new branch of sociology. The author presents definition of the ethnosociology as a science and an academic discipline for universities, its summarized history, object and subject, research methods, as well as the main lines of development in a comparative way, i.e. in the world and Ukrainian context.

У контексті дослідження етнічних проблем у сучасному світі я вже звертався до аналізу можливостей нової соціологічної науки — етносоціології — у вивченні питань етносоціального й етнокультурного розвитку суспільств та етнонаціональних явищ [1]. Метою цієї статті є спроба презентувати етносоціологію з огляду на її об'єкт та предмет, методи, історію формування, а також основні дослідницькі напрями та школи. Передусім необхідно зробити кілька загальних зауваг: 1) етносоціологія формується в рамках теорій середнього рівня; 2) її виокремлення в самостійну наукову та навчальну дисципліну — процес закономірний і викликаний необхідністю опанування й інтерпретації величезного масиву емпіричного матеріалу, який накопичився впродовж кількох десятиліть у результаті дослідження етнічних явищ у поліетнічних країнах; 3) розроблення цієї науки вимагає від дослідника опанування ґрунтовних знань з етнічної проблематики та досконалого володіння соціологічними методами.

Оскільки, як зазначалося, основною метою даної статті є презентація етносоціології, то скористаюся форматом цього жанру і не буду намагатися детально спинятися на кожному із щойно виокремлених пунктів (тим паче,

що планую публікацію серії статей, у яких висвітлюватимуться, зокрема, й ці аспекти).

Отже, про етимологію самого слова (точніше словосполучення) та терміна, який дав назву науці (навчальній дисципліні). **Етносоціологія** — словоутворення новітнього часу, що виникло завдяки необхідності (й певною мірою практиці, яка вже склалася на теренах тодішнього Радянського Союзу) дослідження етнічних явищ за допомогою притаманних соціології методів. На той час приблизно на середину 1980-х років, серед багатьох термінів на позначення етнічних явищ “етнос” був уже певною мірою конституйований, принаймні його активно вживали російські дослідники, переважно етнографи та етнологи [2; 3]. Згодом і соціологія починає не оминати його вжитку. За сучасних умов етнос як етносоціологічне явище є цілком присутнім для дослідження в соціології, оскільки він становить своєрідну структуру з чітко окресленими елементами.

Щодо терміна “етносоціологія”, то він гармонійно поєднав вказівку на зміст наукової дисципліни (соціології, яка в концентрованому вигляді вивчає соціальні структури та відносини в рамках цих структур) і суспільний екобіологічний феномен етносу, який є досить чітко структурованим і функціонує у взаємодії його складових елементів та окремих індивідів, включених у його структуру.

Історія етносоціології налічує кілька десятків років. Звичайно, у кожній науці є свої витоки, однак я дотримуюсь думки, що відлік її історії варто починати відтоді, коли: а) з’явився термін, який на основі великого масиву специфічних знань вирізняє цю науку з-поміж інших однорідних (суміжних) наук, у даному разі соціогуманітарних; б) сформувався тезаурус термінів, якими ця наука користується; в) утворилася спільнота дослідників; г) розробляються притаманні саме цій науці методи дослідження, які відрізняють її від суміжних; д) окреслилися об’єкт та предмет.

Дотримуючись такого підходу, я стверджую, що етносоціологія формується починаючи з 1960-х років, принаймні на теренах колишнього Радянського Союзу. Щоправда, ще на початку ХХ століття та у 1920–1930-ті роки у Сполучених Штатах Америки, Німеччині та деяких інших країнах з’явилися наукові праці, які з погляду сьогоденної методології аналізу об’єктно-предметного поля етносоціології можна вважати такими, що закладали підґрунтя для розвитку етносоціології та її пізнішого утвердження як окремої галузевої соціологічної науки. Найбільш відомою й адекватною щодо вимог до соціологічних досліджень стала праця В.Томаса та Ф.Зна-нецького “Польський селянин в Європі та Америці” [4]. У період між двома світовими війнами у Сполучених Штатах Америки та у Великій Британії дослідники починають активно вивчати расові проблеми у їхніх суспільствах, що й сьогодні становить важливу тему західної етносоціології. Щоправда, на той час ця проблема розглядалася надто вузько і зводилася до з’ясування біологічних відмінностей між “чорними” й “білими”, і головним у цьому контексті було з’ясування упереджень щодо “чорних” та расових нерівностей, особливо у соціальній сфері [5]. Однак варто зазначити, що у західному суспільствознавстві етносоціологічні дослідження й етносоціологічні знання не об’єднувалися під нині звичним для нас терміном “етносоціо-

логія". У Сполучених Штатах, Канаді та в деяких європейських країнах відповідником (за змістом) нашого терміна є "соціологія міжетнічних та расових відносин" (саме такі курси читають в американських університетах) [6; 7].

Від 1960-х років за ініціативою Міжнародної соціологічної асоціації на перший план у визначенні змісту таких студій було висунуто поняття "етнічний", і вони дістали назву "етнічні та расові студії" [8]. Останнім же часом наголос робиться не так на важливості "етнічних та расових студій", як на "необхідності розвитку усвідомлення соціального розмаїття й нерівності та їхнього впливу на життя індивідів і груп з урахуванням етнічності та раси" [7, с. 520].

Для уточнення об'єктно-предметного поля етносоціології, а у версії західних дослідників "етнічних (або міжетнічних) та расових відносин", варто звернутися до думки професора Фрідріха Гекмана, одного з найвідоміших у Німеччині фахівців з етнонаціональної проблематики. В одній зі своїх праць він стверджує, що принаймні на початок 1990-х років у Німеччині такий напрям, як "соціологія міжетнічних стосунків", не конституювався, але, на його погляд, у цього напрямку є майбутнє. Розмірковуючи про концепції та теорії з питань етнічності та про майбутнє цього фаху (як дослідницької та навчальної дисципліни), Ф.Гекман пропонує теми для предметного поля, які, на моє переконання, вже інкорпоровалися у сучасну етносоціологію: етнічний плюралізм соціальної структури у Федеративній Республіці Німеччини (тема, на мою думку, релевантна для будь-якої поліетнічної країни); етнічність як соціологічна категорія та її значення у сучасному суспільстві; типологія етнічних меншин; етнічні меншини у соціальній структурі суспільства; етнічна самоорганізація; етнічні упередження як вимір відносин між більшостями й меншостями; акультурація, асиміляція та етнічна ідентичність; політика щодо меншин [10, с. 2]. Окрім того, мені вдалося знайти у західній інтерпретації етносоціальних явищ кілька праць, позначених терміном "Етносоціологія". Серед них найближчим до мого тлумачення явищ, які розглядає етносоціологія, є підручник, опублікований 1984 року професорами Тюбінгенського університету (Німеччина) Д.Гьотце та К.Мюльфельдом [11]. Щоправда, коли у цьому виданні йдеться про теорії етносоціології, то вони трактуються радше під кутом зору філософії; власне, це філософське осмислення феноменів суспільного буття, характерного своїми етнічними елементами.

Що ж до етносоціології як науково-дослідницької дисципліни в пострадянському просторі, то її засади, на мій погляд, найчіткіше свого часу визначили російські дослідники Ю.Арутюнян, В.Кондратьєв, Л.Дробіжева, О.Сусоколов [12]. У цьому контексті звернімо увагу на кілька тверджень: 1) етносоціологія вивчає етнічну специфіку всіх соціально значущих сфер життя суспільства, розглядаючи їх з огляду на соціологічні критерії і з застосуванням методики соціологічного дослідження; 2) етносоціологія — міждисциплінарний науковий напрям; 3) засобами етносоціологічних досліджень суспільство одержує знання про реальну картину життєсвіту сучасних народів, їхні настрої, цінності та орієнтації [13, с. 14, 25].

Водній із останніх праць відомий російський етосоціолог Л.Дробіжева уточнює параметри, проблемне поле та предмет етосоціологічних досліджень, які стимулюють дискурс про розвиток етосоціології взагалі [14]. Сподіваюся, що українські етосоціологи підтримають цей дискурс.

В Україні етосоціологія як наука формується починаючи з кінця 1980-х років і зосереджує свою увагу на дослідженнях поліетнічного характеру українського суспільства, статусу українського етносу й етнічних меншин, процесів у їхньому середовищі та їхньої взаємодії. Основним науковим осередком, де формувалися теоретичні засади етосоціології та здійснювалися етосоціологічні дослідження, став Центр етосоціологічних та етнополітичних досліджень (1991–2000) Інституту соціології НАН України. Саме в цьому Центрі на базі соціологічного дослідження, проведеного в середовищі німців України, з'явилася перша праця, яка, на мій погляд, поклала початок вітчизняним етосоціологічним дослідженням. Ця праця вийшла друком практично одночасно в Україні та Німеччині [15]. Є й інші праці, підготовлені співробітниками Центру або опубліковані за їхньою участю, де етосоціологічна проблематика також посідає помітне місце [16; 17]. Особлива заслуга Центру полягає в розробленні етосоціологічної проблематики, пов'язаної з українською діаспорою, яку я схильний розглядати як різновид етнічної спільноти. В рамках цього напрямку в десяти числах часопису “Українська діаспора” були опубліковані численні статті українських та зарубіжних дослідників, переважно американських та канадських [18].

Досить плідно, на мою думку, розвиваються дотичні до етосоціології дослідження в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Рильського НАН України, в Інституті філософії НАН України. Публікації названих академічних установ незмінно мають позитивний резонанс. Їхня специфіка (у першому випадку — дослідження конкретних явищ з чітко означеними етнічними маркерами (традиції, побут, елементи народної культури); у другому — узагальнювальні концептуальні підходи до осмислення етнічних феноменів у розвитку сучасних суспільств) сприяє визначенню меж саме етосоціологічного дослідження тих самих феноменів та їх структурування [19–23].

З огляду на взаємодію соціогуманітарних наук, предметом яких є етнос, етнічні явища та етнічні процеси, та на стимулювання розмежування їхніх предметних полів і тим самим надання імпульсу для розвитку етосоціології як самодостатньої науки слід відзначити доробок дослідників Інституту політичних та етонаціональних досліджень ім. І.Кураса НАН України [24; 25].

Становлення етосоціології в Україні як дослідницької та як навчальної дисципліни відбувалося майже одночасно: на початку 1990-х років спекурс “Етосоціологія” був введений у Київському національному університеті ім. Т.Шевченка, згодом він з'являється у навчальних планах Національного університету “Києво-Могилянська академія”, Міжнародного Соломонового університету, Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна. Сьогодні “Етосоціологія” належить до стандартів зі спеціальності “соціологія” й викладається практично в усіх ВНЗ, де готують соціологів.

Варто також згадати, що починають з'являтися навчальні посібники, підручники чи розділи у підручниках з етносоціології [26–28]. У даній статті я не ставлю за мету аналіз їхнього змісту, для мене важлива констатація факту появи їх, що засвідчує інтенсивний процес формування етносоціології як навчальної дисципліни.

Отже, аналіз процесу формування етносоціології як галузевої соціології показує, що за кілька десятків попередніх років визначилися в головних рисах об'єкт і предмет цієї науки та її проблемне поле. На сьогоднішній день вочевиднюється, що власне *досліджує етносоціологія* — передусім це параметри соціальної структури народів (в етнічному, а не політичному значенні терміна), вагомі явища культури різних етносів, взаємозумовленість змін у культурі, зокрема в мові, побуті, етнічних орієнтаціях, закономірності й особливості міжетнічних відносин. Одним із головних завдань етносоціології є з'ясування механізму відтворення етнічних явищ, їхньої взаємодії з суспільними явищами того чи іншого соціального організму. В полі етносоціології сьогодні перебувають соціологічно релевантні зв'язки та відносини в середовищі етнічних спільнот як соціумів (систем) та за їхніми межами, а також у взаємодії одне з одним. Етносоціологія вивчає комунікації *homo ethnicos* (людини етнічної) із суспільством. У полі зору дослідників етносоціології перебувають і такі питання, як соціологія етносу як соціокультурної комунікативної системи, вивчення проблем етнічної ідентифікації та етнічної стратифікації; соціологія етнічних (національних) меншин та діаспор, іммігрантських груп; соціологічне дослідження міжетнічних (міжнаціональних) конфліктів; вивчення проблем соціальної адаптації у різних етнокультурних середовищах, проблем етнорегіоналізму та етносепаратизму, міжетнічної взаємодії. На перелічених тут темах, питаннях та проблемах вибудовується проблемне поле української етносоціології. Воно, завважу, значною мірою корелює з проблемним полем західної етносоціології, принаймні у частині етнічних та расових відносин [29].

Окреслені теми визначають структуру проблемного поля етносоціології, як зрештою і структуру цієї науки в контексті її розвитку, за умов українського суспільства. Цю структуру можна подати в такому вигляді:

1. *Теоретичні проблеми* етносоціології, пов'язані з розробленням методологічних засад формування та розвитку науки, методів етносоціологічних досліджень, термінів та понять етносоціології, моделі взаємодії етносоціології з іншими соціогуманітарними науками, зокрема з огляду на формування наукових шкіл.

2. *Етнонаціональна структура* поліетнічних суспільств та суспільств з поліетнічним населенням. Цей елемент проблемного поля включає етнічні спільноти (етнос, нація, плем'я, народ, етнічна меншина, національна меншина, етнічна група, субетнічні групи, автохтонне населення, алохтонне населення) та їхню взаємодію в рамках етнонаціональної структури суспільства.

3. Група питань, пов'язаних з *етнічністю як етнокультурним та соціальним явищем*. Серед них — етнічна ідентифікація та ідентичність, етнічне відродження, етнічна ментальність, етнічні стереотипи та етнічні автостереотипи, етнічна мова. Усі ці аспекти (до яких можна було б додати ще

низку маркерів) становлять структурний бік проблемного поля етносоціології, який цікавий сам по собі, однак у контекст визначення сутності нашої науки на перший план висувається можливість з'ясування впливу етнічності в усіх її виявах на соціальні процеси й місце цього феномена не лише в етнонаціональному, а й у суспільному розвитку взагалі.

4. *Трансформаційні процеси* у результаті взаємодії етнічних явищ з явищами соціальними, їхні наслідки, такі як маргіналізація (етнокультурна, мовна, соціальна), міжетнічна конфліктність, асиміляція, адаптація.

5. *Етносоціальний простір* поліетнічного суспільства, його динаміка під впливом сучасних міграційних процесів, етнополітики та взаємин поліетнічної країни з іншими країнами, передусім із країнами походження різних елементів етнонаціональної структури суспільства (що особливо актуально для України).

6. *Глобальні міграції та глобальні діаспори*, зокрема українська діаспора, процеси формування нових етнічних спільнот і їхній вплив на динаміку світового порядку.

7. *Етнополітичний менеджмент* у поліетнічних суспільствах: компаративний аналіз та побудова моделей етносоціального розвитку.

Структурування проблемного поля етносоціології дає підстави визначити об'єкт та предмет цієї науки.

1. **Об'єктом етносоціології** (етносоціологічних досліджень) є поліетнічні суспільства (соціуми) або суспільства з поліетнічним складом населення, а в конкретному вияві — етнічні спільноти. При цьому варто мати на увазі, що до таких спільнот належать племена, етноси, нації, етнічні, національні меншини, етнічні групи (подеколи й субгрупи), іммігрантські та діаспорні спільноти. Особливістю і найважливішою ознакою етносоціології є те, що в ній об'єкт досліджується через особистість, належну до поліетнічної спільноти, і через відносини цієї особистості із собі подібними та відмінними від себе.

2. **Предметом етносоціології** є соціальні аспекти розвитку та функціонування етнічних спільнот і їхня взаємодія, а також етнічні аспекти розвитку соціумів та соціальних груп. Таке визначення предмета етносоціології (з яким я солідаризуюся) дали російські дослідники, про котрих ішлося вище. Ця дефініція, як засвідчив розвиток етносоціології, стосується переважно конкретних об'єктів. Сьогодні ми спостерігаємо розширення (за змістом) предмета етносоціології, оскільки етнічність набула рис універсального явища, характерного не лише для чітко зафіксованих спільнот (соціумів), а й явищ із зв'язків, які виходять за межі цих спільнот, соціумів. Тому за сьогоднішніх умов "просякнення" етнічністю різних вимірів суспільного розвитку Л.Дробіжева слушно пропонує на теоретичному рівні визначати предмет етносоціології досить широко. Згідно з її розумінням, "предмет етносоціології" включає соціальні події, процеси, зв'язки, явища, які мають місце в етнічно маркованому соціальному просторі [14]. Не вдаючись до детальної інтерпретації цієї думки, зазначу, що такий підхід до визначення предмета етносоціології відкриває нові можливості з'ясування здатностей цієї науки в оцінці перспектив розвитку сучасних суспільств. Можна стверджувати, що етнічні елементи соціального простору (і сам ет-

нокультурний простір як його складова) великою мірою тяжіють до гетерогенності й певної конфігурації в соціально-культурному та культурно-історичному вимірах.

Визначальними для кожної науки, безумовно, є методи, застосовувані у вивченні її об'єкта та предмета. До методів етносоціологічних досліджень належать етностатистичні опитування (інтерв'ю, анкетування), глибинні проблемно зорієнтовані, напівструктуровані інтерв'ю, контент-аналіз текстів, включене спостереження. Ці методи характерні також для соціології, однак їх застосування має свою специфіку, оскільки воно зорієнтоване на чітко етнічно маркований об'єкт дослідження. На мій погляд, при вивченні таких об'єктів, як національні меншини, мігрантські групи, діаспорні спільноти, продуктивними можуть виявитися також автобіографічний та фотографічний методи. Щоправда, в українській етносоціології (як і загалом у соціології) [30] їх використовують надзвичайно рідко, хоча вони добре зарекомендували себе у західній етносоціології.

Оскільки соціології й, безумовно, етносоціології притаманна міждисциплінарність, більшою мірою, ніж іншим соціогуманітарним наукам, то етносоціологам варто уважніше придивитися до методу біогеографічного детермінізму, який застосовується в етнополітології [31, с. 9–51], однак і для етносоціології може виявитися доречним, оскільки сьогодні стає дедалі очевиднішим вплив на зміст етнічності екологічного довкілля та географічної локалізації етнічних спільнот. Цей метод особливо релевантний у контексті пропонованого мною визначення етносу як суспільного екобіологічного феномена.

Необхідно звернути увагу ще на три методи, надзвичайно важливі при формуванні вибірки в етносоціологічних студіях. Завважу, що в етносоціологічному дослідженні ми маємо справу “не з власне вибіркою, а з цілеспрямованим відбором респондентів” [13, с. 25]. Тому метод “фільтру”, метод “снігової грудки” та метод відбору за непрямими ознаками і слухне їх застосування великою мірою визначають якість такого добору: як фільтр в етносоціологічному дослідженні виступає питання про етнічну (національну) належність; “снігова грудка” передбачає ретельний добір стартових персон, які б представляли різні верстви етнічного соціуму; третій метод вимагає вираженої акцентуації на непрямих ознаках, які виводять дослідника на етнічну сутність об'єкта дослідження.

У процесі формування етносоціології як наукової та навчальної дисципліни формувалася її поняттєво-термінологічний апарат. У цьому зв'язку варто звернути увагу на дві особливості: 1) у тезаурусі термінів і понять, якими користується етносоціологія, виявляється інтердисциплінарний характер цієї науки — вони значною мірою прийшли з інших суміжних наук і були адаптовані до функціональних необхідностей етносоціології (етнос, етнічна спільнота, нація, етнічність, етнічне відродження, багатокультурність тощо); 2) поряд із тим є терміни та поняття, чітко пов'язані із соціологічним знанням, зокрема ті, що відтворюють структуру етнічних явищ та взаємодію їхніх складових (етнонаціональна структура суспільства, між-етнічна взаємодія, міжетнічний конфлікт, етнічний бізнес, етнічні стереотипи та етнічні автостереотипи, етнополітичний менеджмент тощо).

У навчальному посібнику “Етносоціологія”, підготовленому викладачами та науковими співробітниками факультету соціології та психології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка у співпраці з їхніми колегами з інших наукових установ, було здійснено першу спробу подати тлумачення термінів і понять згідно зі структурою предметного поля етносоціології [27]. Його автори слушно виокремлюють елементи предметного поля: теоретичні засади, на яких базується етносоціологія; етнос та його форми існування (з погляду сьогоdnішнього рівня знань, я пропонував би цю частину проблемного поля визначити як “етнічні спільноти та форми їх існування”, розглядаючи етнос як різновид етнічної спільноти); етногенез окремо взятих етнічних спільнот; етнонаціональна структура поліетнічного суспільства та суспільства з поліетнічним складом населення; міжетнічна взаємодія; етнокультурні процеси (етнічність, етнічна ментальність, етнічна мова); міграції (зокрема в контексті формування такого різновиду етнічної спільноти, як іммігрантська етнічна спільнота); питання етнополітики, дотичні до етносоціології в аспекті формування умов функціонування етнічних спільнот.

Дослідження перелічених питань, які утворюють цілісне предметне поле етносоціології, об’єктивно вимагає урізноманітнення методів і підходів, що дає певні перспективи розвитку етносоціології як самодостатньої науки. Цю перспективу я вбачаю передусім у визначенні субполів етносоціологічних досліджень, їхньої взаємодії у рамках великого предметного поля етносоціології та співвідношення із суміжними соціогуманітарними науками, предметом яких тією чи іншою мірою є етнічні спільноти.

У процесі здійснення етносоціологічних досліджень застосовуються методи й підходи, властиві етносоціології як самостійній науці. Серед маркерів самодостатності етносоціології я пропонував би розглядати специфіку вибірки етносоціологічного опитування. Вище я про це вже згадував, додам лише ще одну характерну деталь — вибірка тут у підсумку формується не за класичною схемою (до проведення опитування), а після опитування. Вона фактично має дві складові: основна підвибірка (до неї включають лише представників досліджуваної етнічної спільноти) і додаткова (до якої увіходять ті, хто має стосунок до спільноти, але не є її членами). Самодостатність етносоціології потверджує й такі особливості опитування, як кореляція концепції опитування з концепцією етнічної спільноти; необхідність більш глибокої, ніж зазвичай, культурологічної підготовки дослідника та інтерв’юєрів; складність мовного компонента опитування (нерідко доводиться навіть вдаватися до подвійного перекладу); необхідність уникати залучення до опитування інтерв’юєрів з крайніми політичними поглядами на етнополітику та етнокультурний розвиток етнічних спільнот.

І ще однією характерною рисою етносоціології є її джерельна база. Це і переписи населення, і облік населення; і архіви відділів РАГС, і картотеки паспортних столів, і домові та господарські книги, і різного роду відомчі джерела (звіти міністерств і відомств, які опікуються питаннями національностей, міграції та міжетнічних відносин); це і різноманітні опубліковані матеріали, зокрема в періодичній пресі, і обов’язково — в пресі етнокультурних товариств; це й художня література, яка містить інформацію про спе-

цифіку історії, культури, менталітету об'єктів етносоціологічного дослідження.

Перспективи розвитку етносоціології як науки (а згодом інтенсифікації впровадження її досягнень у навчальний процес) я вбачаю у визначенні і розробленні вагомих напрямів етносоціологічних досліджень з виокремленням важливих стратегічних тем. Насамперед, гадаю, належить звернути увагу на етнос як різновид етнічних спільнот; дослідження структури етносу та взаємодії її елементів [32]; трансформації сутності різних аспектів етнічності; взаємодія етносу з людським довкіллям — спільнотами з іншими етнічними характеристиками; структурування етнічності як явища суспільного життя.

Оскільки, на мою думку, етнічність слід розуміти як таку, що відтворює якісні характеристики людей, пов'язані з їхнім етнічним походженням [27], то важливої ваги набувають такі питання: яким чином формується структура етнічності; які обставини впливають на її трансформацію; в яких умовах функціонує етнічність; який спектр впливу етнічності на економіку, політику, культуру; чи є етнічні характеристики маркером поведінки людини, групи людей, прийняття ними рішень та їхніх взаємин. Етнонаціональна структура суспільства є базою етносоціологічних досліджень [33]. Ідеться про етнічну та соціальну динаміку її елементів; вплив етнічного чинника на трансформаційні процеси у суспільстві; соціальну мобільність етнічно маркованих індивідів; етнорегіоналізацію тощо.

На теоретичному рівні вимагає вивчення проблема соціопсихологічної детермінованості ментальності представників етнічних спільнот, і це виводить на іншу проблему (можливо, глобального рівня), розв'язання якої вможливить адекватне розуміння питань взаємин етнічних спільнот із соціальним довкіллям. Маю на увазі сприйняття довколишнього світу й реагування на нього у різних формах; скажімо, налаштованість на адаптацію до нього чи на конфронтацію з ним, пошуки компромісу у взаємодії з цим довкіллям тощо. Тут виникає надзвичайно дискутоване питання про статус соціальної психології: яка це наука — соціологічна чи психологічна [14]. (Вивчаючи цю проблему в етносоціологічному плані, можливо, ми певною мірою наблизимось й до визначення унікальної ролі соціальної психології.)

Сучасна етносоціологія, визначивши своїм пріоритетом дослідження проблем етнічної, або ширше — етнокультурної ідентифікації, дасть відповіді на актуальні наукові питання: що лежить в основі цієї ідентифікації, чому ми, науковці, слідом за нашими зарубіжними колегами, говоримо про “плавучу етнічність” — подвійну чи навіть потрійну, що зумовлює складність ідентифікації особистості, особливо за умов поліетнічного суспільства, та інші питання.

Два наступні напрями етносоціологічних досліджень — вивчення іммігрантських і діаспоральних спільнот. Методи етносоціології дають змогу простежити й виявити динаміку трансформації таких спільнот в етнічні (етнонаціональні) меншини тої чи тої країни проживання. В цих дослідженнях можна з'ясувати релевантність етнічних маркерів представників цих меншин, визначити потенціал силового поля певної етнічності та прогнозувати інтенсивність цього трансформаційного процесу. Окреслені етносоціоло-

гічні дослідження утворюють базу для формування нового напрямку в етносоціології — етноглобалістики, оскільки і міграції, і діаспори стали глобальними явищами. Питання місця етнічності, її впливу на відносини між країнами (за наявності в них носіїв однієї етнічності) набирає неабиякої ваги, і в цій царині етносоціологічні дослідження можуть виявити структуру і силу етнічного компонента як, так би мовити, “етнічного містка” у відносинах країни перебування іммігрантів чи представників діаспори (home state) і країни їх етнічного походження (kin state). Цей момент, поряд з усталеністю такого структурного елемента, як національні меншини поліетнічного суспільства (а такими є переважна більшість країн сучасного світу), акцентує увагу на значущості етнічного чинника в сучасних глобалізаційних процесах та в їхніх конкретних виявах, зокрема в міжнародних відносинах.

Широким і надзвичайно плідним дослідницьким полем є міжетнічна взаємодія, передусім тому, що це — класичний об’єкт етносоціологічного дослідження: тут ми маємо справу зі структурою та відносинами й можемо простежити й аналізувати як процес трансформації явищ у їхній взаємодії, так і його результати. Крім цього, міжетнічна взаємодія включає такі компоненти, як етнокультурна та етнопсихологічна дистанція, міжетнічна інтеграція, міжетнічна толерантність, міксація, маргіналізація, етнічний антагонізм тощо. У цій частині дослідницького поля етносоціології слід відзначити специфічний дослідницький об’єкт — міжетнічний конфлікт, який є доволі самодостатнім серед напрямів етносоціологічних досліджень. Доробок зарубіжних та українських науковців дає уявлення про міжетнічний конфлікт як явище комплексне, структуроване, інтравертне й екстравертне і таке, що великою мірою визначає сутність суспільного розвитку країни в етнічному вимірі [34]. Етносоціологічні дослідження цього феномена відкривають можливість його пізнання з огляду на його природу та генезу [35].

Безумовно, спроба українських дослідників-етносоціологів ввести в етносоціологічні дослідження поняття етнокультурного простору [36; 37] є новацією; власне їм належить авторство як щодо терміна, так і щодо нового дослідницького предмета.

Етносоціологічні дослідження являють собою дослідницьке поле, в рамках якого ефективно реалізується компаративний метод (скажімо, порівняння етносів, національних меншин, етносоціального та етнополітичного організмів, діаспоральних та іммігрантських спільнот тощо).

Презентація певної науки (як було заявлено на початку статті) передбачає звернення до шкіл в її межах. З огляду на короткий відтинок часу інституціоналізації етносоціології як науки й навчальної дисципліни зарано говорити про конституювання в повному обсязі етносоціологічних шкіл у нашій країні. Діяльність Центру етносоціологічних та етнополітичних досліджень Інституту соціології НАН України та кафедри загальної соціології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, яка спеціалізується на питаннях світової та регіональної етнодинаміки, дає підстави для твердження про формування та розвиток київської етносоціологічної школи. Зрештою, доцільно оцінити напрацювання згаданих інституцій і визначитися із назвою цієї школи.

Загалом питання оцінки наукових напрямів і досліджень, а також якості навчальних процесів сьогодні є актуальними як ніколи [38–43]; така оцінка є, з одного боку, продуктивним дослідницьким методом, а з іншого — частиною предметного поля науки, зокрема, етносоціології.

Отже, у рамках цієї статті я здійснив спробу поглянути на етносоціологію як нову науку, але вже з певними ознаками самодостатності, що дає підстави твердити, що вона має міцні засади й перспективне майбутнє.

Сподіваюся, що до її розвою долучаться нові українські дослідники, оскільки суспільний розвиток України як поліетнічної країни дає вагомий і розмаїтий матеріал, який потребує етносоціологічного аналізу.

Література

1. *Євтух В.Б.* Етносоціологія: перспективи застосування // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2000. — № 2. — С. 20–25.
2. *Бромлей Ю.В.* Этнос и этносоциальный организм // Вестник АН СССР. — 1970. — № 8.
3. *Бромлей Ю.В.* Очерки теории этноса. — М., 1983.
4. *Tomas W.I., Znaniecki F.* The Polish Peasant in Europe and America. — S.I., 1918.
5. *Banton M.* Teaching Ethnic and Racial Studies // Ethnic and Racial Studies. — 2003. — Vol. 26. — № 3. — P. 492–493.
6. *Banton M.* Progress in Ethnic and Racial Studies // Ethnic and Racial Studies. — Vol. 24. — 2002. — № 2. — С. 503–510.
7. *Murji K.* Sociology and the Teaching of Ethnic and Racial Studies // Ethnic and Racial Studies. — 2003. — Vol. 26 — № 3. — С. 511–516.
8. *Stone J.* New Paradigms for Old?: Ethnic and Racial Studies on the Eve of the Millenium // Ethnic and Racial Studies. — 1998. — Vol. 21. — № 1. — P. 2–3.
9. *Law I.* University Teaching in Ethnicity and Racism Studies: Context, Content and Commitment // Ethnic and Racial Studies. — 2003. — Vol. 26. — № 3. — P. 517–522.
10. *Heckmann F.* Ethnische Minderheiten, Volk und Nation. Soziologie inter-ethnischer Beziehungen. — Stuttgart, 1992.
11. *Goetze D., Muehlfeld C.* Ethnosozologie. — Stuttgart, 1984.
12. *Арутюнян Ю.В., Дробижева Л.М., Кондратьев В.А., Сукоколов А.А.* Этносоциология: цели, методы, некоторые результаты исследования. — М., 1984.
13. *Арутюнян Ю.В., Дробижева Л.М., Сукоколов А.А.* Этносоциология : Учебное пособие для вузов. — М., 1999.
14. *Дробижева Л.М.* Методологические проблемы этносоциологических исследований // Социологический журнал. — 2006. — № 3–4. — С. 89–101.
15. *Євтух В.Б., Суглобин С.И., Самборская Я.Э.* Немцы в Украине: статус, этничность, миграционные установки (по результатам социологического исследования). — К., 1993; *Deutsche in der Ukraine: Status, Ethnos und Orientierung. Ergebnisse einer Befragungstudie.* — Muenchen, 1993.
16. *Євтух В.Б., Чирко Б.В.* Німці в Україні. — К., 1994.
17. *Євтух В.Б., Ковальчук О.О.* Українці в Канаді. — К., 1993.
18. Українська діаспора. — К.; Чикаго, 1992–1997. — № 1–10.
19. Етнічна та етнокультурна історія України : У 3-х т. — К., 2005.
20. *Курочкін О.* Українці в сім'ї європейській. Звичаї, обряди, свята. — К., 2004.
21. Життя етносу: соціокультурні нариси. — К., 1997.
22. Етносоціальні трансформації в Україні. — К., 2003.
23. Національна ідея і соціальні трансформації в Україні. — К., 2005.

24. Етнополітологія в Україні: здобутки, проблеми, перспективи. Етнополітологія в Україні. Становлення. Що далі? — К., 2002.
25. Катигоренко В. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні. Політологічний аспект. — К., 2004.
26. Арбеніна В. Етносоціологія : Навчальний посібник. Ч. 1. Теоретико-методологічні проблеми дослідження етнонаціональних феноменів. — Харків, 2004.
27. Етносоціологія: терміни та поняття : Навчальний посібник. — К., 2003.
28. Черниш Н. Соціологія : Курс лекцій. — Львів, 2003.
29. Євтух В.Б. Етнічні та расові студії у західних університетах: дослідницька та навчальна дисципліни // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. — К., 2007. — Вип. 8. — С. 5–18.
30. Скокова Л. Біографічні дослідження в соціології: традиції і сучасний досвід. — К., 2004.
31. Кресіна І.О. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси. Етнополітологічний аналіз. — К., 1998.
32. Євтух В. Український етнос: структура й характер взаємодії з навколишнім середовищем // Вісник АН України. — 1993. — № 10. — С. 11–17.
33. Етнонаціональна структура українського суспільства : Довідник. — К., 2004.
34. Євтух В.Б. Соціологія міжетнічного конфлікту: теоретичний аспект // Політичний менеджмент. — 2006. — № 6. — С. 19–23.
35. Eibl-Eibesfeldt I. Us and the Others // Ethnic Conflict and Indoctrination. Altruism and Identity in Evolutionary Perspective. — N. Y., 1998.
36. Євтух В.Б. Етнокультурний простір України на зламі століть. — Харків, 2000.
37. Суліменко О.О. До питання визначення поняття “етнокультурний простір” України // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Соціологія. Психологія. Педагогіка. — 2003. — № 15. — С. 9–12.
38. Frey B. Gutachten im Wissenschaftsprozess. Analyse und Vorschlag // Soziologie. — 2005. — 34 Jg. — Heft. 2. — S. 36–43.
39. Hyatt J., Simons H. Cultural Codes – Who Holds the Key? The Concept and Conduct of Evaluation in Central and Eastern Europe // Evaluation. — L., 1999.
40. Hennig M. Evaluation der Lehre – theoretische und methodische Aspekte // Soziologie. — 2006. — 35 Jg. — Heft 3. — S. 78–82.
41. Maats P. Master of Evaluation. Evaluation im Bildungsbereich als neue Vertiefungsfach // Soziologie. — 2005. — 34 Jg. — Heft 3. — S. 419–425.
42. Neidhardt F. Forschungsevaluation // Soziologie. — 2006. — 35 Jg.—Heft 4. — S. 29–30.
43. Ewaluacja Narodowego Planu Rozwoju i programow operacyjnych w Polsce. — Warszawa, 2005.